
Г.О. Пашкевич, М.Ю. Відейко
Рільництво племен трипільської культури

К., 2006. — 147 с.

Монографія доктора біологічних наук Галини Олександрівни Пашкевич і кандидата історичних наук Михайла Юрійовича Відейка «Рільництво племен трипільської культури» стала помітною подією і становить непересічну цінність. Фактично вперше вийшло друком ґрунтовна монографія, одним із основних предметів дослідження якої є палеоетноботанічні матеріали зі значних теренів, що охоплюють тривалий проміжок часу. Власне, історія співпраці археологів та палеоетноботаніків налічує десятки років. Уперше археологи звернулися за кваліфікованою допомогою до спеціалістів-рослинників ще в середині 1950-х рр. Результати цієї співпраці було відбито в низці статей та публікацій, починаючи з середини 1960-х рр. Трипільську проблематику в такому аспекті було опрацьовано дещо пізніше (Янушевич, Маркевич, 1970). Саме відтоді, ймовірно, варто починати відлік часу нагромадження палеоетноботанічних матеріалів для вивчення землеробства у населення трипільської культури.

Виявом глибокої поваги до попередників стала присвята рецензованої книги світлій пам'яті Зої Василівни Янушевич — відомого біолога, яка народилася й отримала біологічну освіту в Україні, а працювала з палеоботанічними матеріалами Кукутень-Трипілля в Молдові.

Від зародження палеоетноботаніки як науки у колишньому СРСР вийшло друком чимало спільних статей археологів та палеоботаніків (Збенович, Шашкевич 1988; Ніколова, Пашкевич 2003), наскрізною темою яких було землеробство у мешканців окремих селищ чи носіїв певних археологічних культур. У зазначених статтях матеріал розглянуто сукупно, відповідно до сфери наукових інтересів співавторів. Іншим видом подібних тематичних статей був доробок власне палеоботаніків, без участі археологів (Янушевич 1980; Пашкевич 1980; 1989), що містив аналіз матеріалів комплексу зернового господарства в певний проміжок часу.

Дещо відрізняються від двох попередніх напрямів монографії палеоботанічного характеру (Янушевич 1976; 1986; Пашкевич 1991; 1991а; 1991б; 1991в; 1992), у яких розглянуто розвиток та зміни зернового господарства на архео-

логічному матеріалі. На цей час ми маємо *перше повноцінне* видання монографії, що всебічно висвітлює питання розвитку землеробства цілого періоду. Автори проаналізували як палеоетноботанічні знахідки, так і знаряддя землеробської праці, навели реконструкцію землеробської діяльності носіїв трипільських традицій та спробували проаналізувати взаємодії у системі людина—природа з огляду на споживацький характер цих «взаємовідносин».

Як зазначають автори у короткій анотації: «Мета цієї книги — зробити інформацію про рільництво племен трипільської культури (кінець VI — початок III тис. до н. е.) доступною не лише для фахівців у галузі археології, а й усіх, хто цікавиться давньою історією. Розглянуто проблеми походження трипільського хліборобства та його розвиток впродовж понад двох тисячоліть. Викладено сучасну наукову інформацію про те, де і коли люди вперше почали вирощувати злаки, як, коли та за яких обставин хліборобство з'явилося у Європі та на території України». Відповідно до визначеної авторами мети, праця має таку структуру: вступ, чотири розділи, висновки, додаткова інформація.

Зі вступного слова (с. 7—11) дізнаємося про завдання монографії. Автори розглядають поняття «рільництво» та «хліборобство» і наголошують на специфіці такого дослідження. Далі окреслено джерела до реконструкції трипільського рільництва. Тут надано необхідну інформацію щодо природних умов, культурних рослин, які вирощували в той час, знарядь землеробської праці та способів обробітку ґрунтів. Дослідники навели деякі вражаючі дані щодо джерельної бази. Так, зокрема, лише в обмазку, використану на поселенні-гіганті Майданецьке, давні жителі могли додати близько 340—510 м³ домішок рослинного походження.

Розділ 1 «Природні умови» (с. 13—26) присвячено характеристиці довкілля за часів трипільської культури. Слушною видається ідея розпочати огляд давніх природних умов з розгляду сучасного стану навколишнього середовища в регіоні. Описано рельєф, ґрунти, кліматичні умови та рослинність із теренів України та суміжних країв, де були поширені трипільські традиції. Цікавими є дані палеогеографічної схеми поділу історії розвитку Землі. Час існування трипільських племен припадає на пе-

ріод так званого кліматичного оптимуму — атлантичний, частково на субатлантичний, коли погіршилися кліматичні умови та деградація кукутенсько-трипільської спільноти. Численні праці, присвячені відтворенню палеокліматичних умов, суттєво полегшили Г.О. Пашкевич характеристику кліматичних змін за часів існування Трипілья. Природні умови було відтворено на основі проведених спорово-пилкових діаграм на базі восьми аналізів із пам'яток трипільської культури.

Розділ 2 «З історії виникнення хліборобства та його поширення в Україні» (с. 27—40) присвячено часу та шляхам поширення землеробства на терени нашої держави, висвітлено передісторію рільництва трипільської культури. Услід за Г.О. Пашкевич хочеться повторити слова В.І. Вавілова: «Відкриття хліборобства, зроблене більш як за 600 поколінь до нас, визначило все майбутнє людства». Нагадаємо, що землеробство зародилося на Близькому Сході у IX—VIII тис. до н. е. Надалі культурні рослини швидко поширилися на захід — у Європу та схід — до Центральної Азії та Індії. Потім завдяки носіям культури лінійно-стрічкової кераміки, вже у другій половині VI тис. до н. е., культурні рослини було поширено й на терени України.

На основі розглянутого матеріалу неолітичних культур та великого обсягу палеоботанічних даних із трипільських пам'яток, наведених у розділі 3, Г.О. Пашкевич дійшла висновку, що «Потужна колонізація хліборобськими племенами території України відбулася лише в часи поширення племен трипільської культури, початок якого відносять до другої поло-

вини VI тис. до н. е.» (с. 39). У цьому пасажі варто звернути увагу на термін «колонізація», що точно відтворює характер подій у Західному Надчорномор'ї на межі неоліту та енеоліту, коли мігранти культури прекукутенів розпочали тривалий процес витіснення та асиміляції автохтонного неолітичного населення Правобережної України. Результатом цих подій стало формування трипільської культури.

Розділ 3 «Культурні рослини трипільсько-кукутенської спільноти» (с. 41—80) також написано Г.О. Пашкевич. Крім палеоетноботанічної джерельної бази, дослідниця схарактеризувала палеоетноботанічний комплекс (ПБК) Трипілья загалом, перед тим згадавши історію досліджень з цього питання. Фактичний матеріал сегментовано відповідно до хронологічного поділу етапів існування кукутенсько-трипільської спільноти. Логічним є територіальне членування на матеріали з пам'яток України та Молдови, що дало змогу дослідниці зіставити матеріали з цих двох країв. Опис культурних рослин доповнено міркуваннями щодо їх придатності до вирощування саме за часів існування Трипілья. Аналіз агробіологічних властивостей дав авторці змогу дійти висновків щодо відповідності ПБК докільню та рівню розвитку землеробства кукутенсько-трипільської спільноти на різних етапах її існування. Розділ доповнено великим обсягом фактичного матеріалу: фото викопних решток зернівок культурних рослин зі значним збільшенням; таблицями зі статистичними даними щодо досліджених матеріалів; діаграмами ПБК із теренів України та Молдови в різні періоди розвитку Трипілья.

Розділ 4 «Хліборобство трипільських племен» (с. 81—122), написаний М.Ю. Відейком, фактично є синтезом усіх наявних на сьогодні даних, що дають змогу реконструювати навички землеробства і хліборобства у носіїв цієї культури. У преамбулі розділу знову наголошено на *значному поширенні* землеробських традицій саме у трипільський час. Далі автор послідовно розглянув земельні угіддя, придатні для вирощування зернових, способи обробітку ґрунтів, а також експерименти з цього приводу, навів деякі палеоекономічні розрахунки, розглянув знаряддя для збирання врожаю та здійснив відповідні палеоекономічні розрахунки. Розглянуто також умови зберігання та переробки врожаю. Насамкінець дослідник оцінив значення хліборобства в трипільському суспільстві. Цей блок інформації відбито у низці підрозділів: «Питома вага хліборобства в економіці трипільських племен», «Особливості трипільської моделі хліборобства», «Модель господарської адаптації трипільського населення», «Трипільське рільництво і суспільство».

Висновки (с. 123—125) узагальнюють це цінне дослідження. Зауважимо лише, що зайвою видається цивілізаційна риторика (с. 124), з якої не зовсім зрозуміло, що ж побудували трипільці — «підвалини цивілізації» (абзац 2), з чим можна погодитися, чи «цивілізацію» (абзац 4). Відомо, що для обґрунтування наявності цивілізації для спільноти Кукутень-Трипілля не вистачає переконливих аргументів. Слушною є публікація наприкінці книги додатків словникового та енциклопедичного характеру.

Насамкінець дозволимо собі кілька зауважень щодо книги в цілому. На нашу думку, варто послуговуватися словосполученням «кукутеньсько-трипільська спільнота (спільнота)», а не навпаки, як це роблять автори монографії. Читач має чітко усвідомлювати, хто в цій історії

«мати» (Прекукутень-Кукутень), а хто «дитя» (Трипілля). На першій сторінці обкладинки вміщено репродукцію картини Я. Шаповала, а не саму картину, як то стверджується на с. 2. Помітні й інші дрібні недоліки технічного характеру, які в подальшому слід усунути. Адже наклад монографії (300 примірників) навряд чи задовольнить читацьку аудиторію України, тому вірогідним є друге видання книги. Маємо також надію на появу інших видань, спрямованих на кваліфіковане всебічне висвітлення питань землеробства в житті давніх людських спільнот, та перспективу започаткування відповідної серії.

В.В. ОТРОЩЕНКО,

С.А. ГОРБАНЕНКО

Одержано 04.09.2007

- Збенович В.Г., Пашкевич Г.А.* К характеристике земледелия Трипольской культуры (ранний этап) // *Studia praehistorica.* — Sofia, 1988. — № 9. — P. 179—193.
- Николова А.В., Пашкевич Г.А.* К вопросу об уровне земледелия трипольской культуры // *Трипільські поселення-гіганти.* — К., 2003. — С. 89—95.
- Пашкевич Г.А.* Культурные растения трипольских поселений Поднепровья // *Первобытная археология. Поиски и находки.* — К., 1980. — С. 234—242.
- Пашкевич Г.А.* Палеоэтноботанические исследования трипольских материалов междуречья Днестра и Южного Буга // *Первобытная археология.* — К., 1989. — С. 132—141.
- Пашкевич Г.А.* Палеоэтноботанические находки на территории Украины (неолит—бронза): Каталог. — К., 1991. — Препр.
- Пашкевич Г.А.* Палеоэтноботанические находки на территории Украины. Памятники I тыс. до н. э. — II тыс. н. э.: Каталог I. — К., 1991а. — Препр.
- Пашкевич Г.А.* Палеоэтноботанические находки на территории Украины. Памятники I-го тыс. до н. э. — II тыс. н. э.: Каталог II. — К., 1991б. — Препр.
- Пашкевич Г.А.* Палеоэтноботанические находки на территории Украины. Древняя Русь. Каталог. — К., 1991в. — Препр.
- Пашкевич Г.А.* Культурные растения Украины от неолита до средневековья (по палеоэтноботаническим материалам): Дис. ... докт. биол. наук в форме науч. докл. 03.00.05 / Институт ботаники АН Украины. — К., 1992.
- Янушевич З.В.* Культурные растения Юго-Запада СССР по палеоботаническим исследованиям. — Кишинев, 1976.
- Янушевич З.В.* Земледелие в раннем триполье // *Первобытная археология. Поиски и находки.* — К., 1980. — С. 225—234.
- Янушевич З.В.* Культурные растения Северного Причерноморья: палеоэтноботанические исследования. — Кишинев, 1986.
- Янушевич З.В., Маркевич В.И.* Археологические находки культурных злаков на первобытных поселениях Пруто-Днестровского междуречья // *Интродукция культурных растений.* — Кишинев, 1970.